

Naturals i forans. Algunes consideracions sobre col·legis majors i col·legials de la Corona d'Aragó a l'època moderna.

Baltasar Cuart Moner

Els col·legials de la Corona d'Aragó presents als sis col·legis majors de Castella o a Sant Climent de Bolonya al llarg de l'Edat Moderna foren molt pocs i, per tant, no han rebut massa atenció per part dels historiadors d'aquestes institucions. Generalment, els treballs existents es limiten a constatar la seva escassa presència a Salamanca, Valladolid o Alcalà, seus dels set col·legis majors castellans, durant l'època més esplendorosa d'aquestes institucions, és a dir, durant el segle XVI i la primera meitat del XVII, sense analitzar gaire els motius d'aquest ús escàs que en feren. Menys atenció han rebut, encara, els que gaudiren d'una prebenda al col·legi de Sant Climent de Bolonya.

A la meua manera de veure, però, el fet requereix una explicació perquè, per una banda, sí que n'hi varen acudir, encara que fos en nombre escassíssim –senyal que algun avantatge trobaven en el fet d'arribar a ser col·legial– i, per altra, és una mica sorprenent que no s'aprofités del tot d'un dels mecanismes més efectius per a l'ascensió social i la consolidació del poder familiar –objectius sempre força atractius dins les societats d'Antic Règim– com la burocràcia, una de les portes de la qual era, precisament, una prebenda col·legial.

Crec que per a entendre tot això hem de considerar, certament, els interessos de les persones, és a dir, els col·legials i llurs famílies, però també, i sobretot, els interessos de les institucions disposades a rebre'ls, és a dir, els col·legis. També i molt unit a aquesta darrera consideració, convé reparar en el fet que, tret del col·legi de Bolonya, tots els altres col·legis majors, és a dir, els sis que com a tals varen arribar a tenir personalitat acadèmica i jurídica estaven ubicats dins la Corona de Castella.

1.- Un nom i una funció: col·legis majors.

Els col·legis universitaris, és a dir, aquelles institucions més o menys caritatives sorgides de la munificència i de la beneficència d'algun personatge eclesiàstic a l'entorn d'alguna universitat i destinada a estudiants amb mitjans de fortuna escassos, començaren a ser freqüents a partir del segle XIV. A les darreries d'aquest segle, per exemple, sorgí el col·legi de Sant Climent o dels espanyols de Bolonya, i també alguns col·legis a Salamanca.

Però fou durant el segle XV i, sobre tot, durant el segle XVI quan varen proliferar les fundacions col·legials, fenomen que, òbviament, està lligat molt estretament amb el fet de l'extensió i de la professionalització de la burocràcia de l'Estat o de l'Església que tantes repercussions socials tingué, com és de tots conegut.

Va ser llavors quan es fundaren a Salamanca el col·legi de San Bartolomé, a principis del segle XV, i a finals, a Valladolid, el de Santa Cruz, mentre que els primers anys del segle següent veren l'edificació de San Ildefonso d'Alcalà, sota els auspicis del cardenal Cisneros i, també a Salamanca, els d'Oviedo, Cuenca i el del Arzobispo Fonseca.

Ara bé, només foren aquests darrers col·legis, juntament amb Sant Climent de Bolonya, els que varen ser coneguts com a col·legis majors.

En principi, el qualificatiu de *major* només va tenir caràcter descriptiu i voluntarista. Descriptiu de la seva realitat i de les metes assolides pels seus prebendats. Eren col·legis majors aquells que tenien les prebendes més ben dotades, per tant, els que tenien un patrimoni més gran, els que exhibien una sumptuositat arquitectònica més vistosa –no hem d'oblidar la importància de l'aparença externa en tots els ordres de la vida, com a símbol d'una gradació social considerada «natural» en aquella època– i els que vèien trucar a les seves portes els elements socialment més enlairats.

Ara bé, i aquí entra el voluntarisme, això només era possible si aquestes institucions podien constituir-se en la porta d'entrada més apta per a arribar al desenvolupament dels oficis burocràtics més honorables, la qual cosa era tasca tant dels qui varen «planificar» els col·legis en el moment de la seva fundació com dels col·legials que el varen fer funcionar a partir d'aquell primer moment.

Ens hem de fixar que tant el cardenal don Gil de Albornoz, com don Diego de Anaya, fundador de San Bartolomé, com el cardenal Mendoza o com el cardenal Cisneros varen ser personatges molt acostats al poder polític. I tampoc en varen ser distants l'arquebisbe Fonseca, fundador del col·legi de Santiago, més conegut per Fonseca, o don Diego Ramírez de Villaescusa, fundador del de Cuenca, o don Diego de Muros, que va fer bastir el d'Oviedo. Vol dir, tot això, que de cap manera podem dissociar el fet de la fundació col·legial de les intencions d'aquests fundadors que, des del primer moment, mitjançant les condicions exigides als futurs col·legials, varen apuntar cap a unes metes certament elevades, les més elevades possibles que eren les aconseguïdes per ells mateixos.

Per tant, aviat aquest adjectiu de *major* va passar a significar una altra cosa: eren col·legis majors només aquells on els seus prebendats acaparaven una gran *quantitat* dels oficis burocràtics posats al seu abast per la Corona o l'Església i, sobretot, si aquests oficis eren de *qualitat*. Només així aconseguïen destacar sobre la resta d'institucions més o menys anàlogues i, gràcies precisament als bons oficis dels antics col·legials ben situats prop de les esferes de poder, aquestes diferències es podrien mantenir i, inclús, augmentar. Per tant, el fet que una institució passés de ser simplement un *col·legi* a ser un *col·legi major* va ser sempre un procés on intervingueren factors molt diversos i, pel que sembla, també va ser un procés no sempre fàcil, amb forts enfrontaments amb aquelles institucions que anaven quedant enrere o amb les mateixes universitats que vèien com aquests centres elitistes es feien amb quotes de poder absolutament desproporcionades respecte dels membres que en gaudien¹. Però és també molt significatiu que els fundadors i els col·legials que els seguïren varen tenir molt clar que els oficis burocràtics més valuosos només podien ser assolits amb una preparació adequada, fet que queda demostrat quan observem que quatre dels sis col·legis majors castellans es varen ubicar a la ciutat on hi havia la principal universitat de la Monarquia Catòlica, a Salamanca.

Encara hem de recordar un punt no gens menyspreable: per cap estatut o constitució escrita, però amb una forta presència en la realitat, els col·legis majors no sols varen anar destacant per l'acaparament d'oficis de qualitat sinó per perpetuar-los i augmentar-los dins les pròpies «famílies col·legials». De fet, la principal obligació dels col·legials majors era, segons ells mateixos deixaren escrit moltes vegades, ajudar a la perpetuació d'oficis burocràtics a favor dels més joves, els qui venien després: «*He hecho quanto he podido en*

1. Sobre tots aquests aspectes, cfr. A. CARABIAS TORRES, *Colegios Mayores: Centros de poder*, Salamanca, 1986, 3 vols. espec. II pp. 369 i ss.

*los casos encomendados, como lo haré siempre, conforme a la obligación que tengo»*², escrivia el 1575 un antic col·legial de Sant Climent, aleshores ja en el Consell d'Itàlia. No és gens estrany, doncs, que la historiografia moderna hagi enfocat l'estudi dels col·legials sota el prisma d'una «elit de poder»³.

Els privilegis rebuts del favor reial, eclesiàstic o universitari, posats ja per escrit en els diversos cossos legislatius a partir del segle XVI –i em refereixo principalment a la legislació pròpiament universitària o a la continguda a la Nueva Recopilación– tant personalment com col·lectiva, varen anar definint aquest grup com una autèntica «elit» davant dels altres universitaris i demés buròcrates sorgits des d'altres instàncies.⁴ El fet que, al meu entendre, va acabar de definir, perfilar i distingir els sis col·legis majors de Castella, més el de Bolonya, davant dels altres, va ser la pragmàtica de Felipe IV de 1623 (Nueva Recopilación, L. I, tít. 7º, l. 35) on es considerava que haver provat la puresa de sang en aquestes institucions, i algunes altres no universitàries, havia de ser considerat com a fet definitiu, com a «cosa juzgada»⁵.

Un últim factor ens ajuda a comprendre la força que prengueren els sis col·legis majors castellans i el de Bolonya: és d'ordre territorial. Efectivament, en el complex engranatge de regnes que formaven la Monarquia Catòlica, es va anar dibuixant, a la pràctica, una gradació de precedència entre aquests mateixos regnes on la primacia corresponia a la Corona de Castella i, per tant, el servei burocràtic en les seves institucions, principalment els grans Consells ubicats a la Cort⁶ i les dues *Chancillerias* varen ser els objectius més cobejats pels buròcrates, col·legials i no col·legials, i la culminació més brillant de la seva carrera. És veritat que aquests alts organismes, tots ubicats a Castella des de l'època dels Reis Catòlics, varen mostrar, per la pròpia dinàmica de govern d'una monarquia que, des de Felip II es va sedentaritzar a Castella, una certa «vocació» d'estendre's cap a altres regnes no castellans⁷ però sense que això suposés cap mena d'integració entre els diversos súbdits dels monarques. Al contrari, i en això els col·legis majors hi tindran algun paper, pel fet que molts havien sorgit d'institucions castellanques i de poder romandre a Castella feia que els possibles membres els consideressin com a reserva pels *naturals* de Castella. I si recordem altra volta, que l'arribada a qualsevol d'aquests alts organismes era la culminació de la carrera burocràtica, tenim el cercle tancat: col·legis majors per a castellans, buròcrates per a servir dins institucions «castellanques». Així, és com ho veïen aquells col·legials.

2.- Naturals i forans.

El desenvolupament dels oficis del regne era una gràcia del sobirà i en podia disposar com volgués. Això, en principi, no ho discutia ningú.

Tampoc discutia ningú, però, que eren els naturals, i només ells, els qui havien de donar ajuda al rei. Era una obligació i també era un honor ja que aquests serveis comunicaven d'alguna manera, als qui els proporcionaven, una part de l'honor i l'honra que li eren deguts

2. D'això me n'he cuidat a «Familias colegiales y familias de colegiales: fuentes y metodología para el estudio de una élite de poder», J. HERNANDEZ FRANCO (ed), *Familia y poder. Sistemas de reproducción social en España (siglos XVI-XVIII)*, Murcia, 1995, p. 49-80.

3. A més de l'esmentada obra de A. CARABIAS TORRES, vegeu Mª A. SOBALER, *Los colegiales de Santa Cruz. Una élite de poder*, Salamanca 1987; D. DE LARIO, *Sobre los orígenes del burócrata moderno. El Colegio de San Clemente de Bolonia durante la impermeabilización habsburguesa (1568-1659)*, Bolonya, 1980.

4. El funcionament dels col·legis majors de Salamanca dins la universitat entre els segles XVI i XVII a L. E. RODRIGUEZ-SAN PEDRO BEZARES, *La Universidad Salmantina del Barroco, período 1598-1625*, Salamanca, 1986, 3 vols. espec. II pp. 438-446. Hi va haver alguns fets importants que varen ajudar a «configurar» els col·legials majors, per exemple, la Llei 8, tít. 7 del llibre I de la *Nueva Recopilación*, datada al 1534, que venia a equiparar amb la «hidalguia» als col·legials de Bolonya, entre d'altres.

5. D'això me'n vaig ocupar a *Colegiales Mayores y limpieza de sangre durante la Edad Moderna*, Salamanca, 1991. És cert que, en principi, el col·legi de Sant Climent no hi va ser inclòs fins l'any següent i també que, davant l'escàndol que varen aixecar altres col·legis molts acabaren amb aquest privilegi, però després que el rei hagués manifestat, el 1623, una opinió que era comú i quan tots els projectes de reformar les proves de puresa de sang ja no tenien viabilitat. Sobre aquesta pragmàtica de 1623, cfr. A. DOMÍNGUEZ ORTIZ, *La clase social de los conversos en Castilla en la Edad Moderna*, Granada 1991 (1955) pp. 103-107.

6. F. BOUZA, «Servir de lejos. Imágenes y espacios del Cursus Honorum cortesano de la España de los Austrias», a A. VACA (ed.) *Europa: Proyecciones y percepciones históricas*, Salamanca, 1997, pp. 71-85.

7. No em refereixo aquí als consells anomenats «territorials» (Aragó, Itàlia, Portugal, Flandes) sinó als consells governamentals.

al rei; eren oficis honrosos. Dos conceptes fonamentals, l'honor i l'honra que, entre altres coses, permetien als buròcrates d'ascendir socialment i no sols econòmicament ⁸. És a dir, no sols de ser poderosos sinó també d'equiparar-se amb l'estament noble per via del servei.

Per altra banda, no cal recordar tampoc que la conculcació d'aquest suposat dret que deïen tenir els naturals a participar dels oficis del seu regne nadiu podia ser una font de problemes, a més d'una injustícia. Els *comuneros* de Castella ho feren a saber a Carles V, justificant la seva posició política. Però, sense tant de dramatisme immediat, es repetia la situació amb freqüència. A finals del segle XVI i principis del XVII, per exemple, també hi havia una forta crispació de les èlite catalanes davant la penetració de forasters, castellans en aquest cas, en alguns càrrecs de Catalunya i la escassa presència dels nadius, dels naturals, per contra, als llocs prominents de la Cort o de l'administració de l'Imperi, bloquejada per aquests castellans, en paraules de J.H. Elliott ⁹.

Tot això fa que els col·legis majors, en principi, hagin de ser considerats com a institucions per a *naturals* de Castella, tret de Sant Climent de Bolonya del qual parlarem més endavant. I això volia dir que els no naturals en quedaven pràcticament exclosos. L'exclusió, en lloc de anar minvant a mesura que passava el temps, es va anar enfortint, com ens ho mostra bé un examen dels estatuts i constitucions dels col·legis majors.

El més antic de tots els de Castella, San Bartolomé de Salamanca, redactà les seves primeres constitucions cap al 1414-1416 i reservava la totalitat de les seves quinze bèques als estudiants castellans: «*nisi de dominio Regis Castellae*» ¹⁰ És a dir, que cada mitra castellana, com a instància presentadora dels candidats, seguint l'ús de Sant Climent podia presentar dos candidats idonis, entre els quals i atenguent-se a d'altres circumstàncies requerides i que ara no són del cas (com eren evitar un nombre determinat de condicessans, parentesc, condicions acadèmiques, econòmiques, de llinatge, etc.) els col·legials per votació cobrien les vacants existents. Fixem-nos, però que on el text parlava de «domini» del rei de Castella, els col·legials successius hi afegiran alguna cosa.

Efectivament, ja el 1437 trobam una reforma estatutària molt important, que ha estat poc notada. Consisteix en la substitució de la paraula «domini» per la de «naturalesa». D'aquesta manera les prebendes quedaven reservades als «naturals» de Castella, en contra d'altres súbdits que també estaven sota el «domini» del rei castellà, com els bascos o els gallecs: «*De natione Visacadorum, Vascongorum et Gallaecorum recipiatur, de qualibet natione istorum, praecise unus et non plures*» ¹¹. És a dir, al col·legi dos bascos i un gallec podien ocupar una prebenda cada un.

El fundador, don Diego de Anaya, però, havia deixat una porta oberta als que ni eren naturals de Castella ni eren súbdits del rei castellà. No era això, per altra banda, cap cosa estranya, ja que les grans universitats, ja al segle XV, eren una mena d'indrets cosmopolites on hi anaven a raure personatges de qualsevol pelatge i alguns, fins i tot molts, podien caure dins la categoria d'estudiants pobres, l'ajuda als quals, al cap i a la fi, no deixava de ser també un dels motius d'haver fundat el col·legi. Per això, ja en els primers estatuts es contemplava la possibilitat que hi hagués un estudiant, i només un, dels altres regnes no castellans, peninsulars o extra-peninsulars: «*Si reperiri poterintur sufficientes, quarum divarsarum nationum et diocesium existant, tales singuli admittantur*» ¹². En resum: només hi podia haver, a la vegada, dos bascos i un gallec i un forà, dintre una majoria de beques castellanques.

8. A propòsit d'aquesta qüestió i la necessitat de presentar uns «origens» impecables, cfr. J. CONTRERAS, «Linajes y cambio social: la manipulación de la memoria», *Historia Social*, 21 (1995).

9. J.H. ELLIOTT, *La revolta catalana 1598-1640*, Barcelona, 1966, p. 65.

10. *Est. 15*. Els Estatuts i Constitucions dels col·legis majors de Salamanca foren editats per L. SALA BALUST, *Constituciones, Estatutos y Ceremonias de los Antiguos Colegios Seculares de la Universidad de Salamanca*, Salamanca, 1964, vol III (San Bartolomé y Cuenca) i vol. IV (Oviedo y del Arzobispo), i a aquesta edició ens remitem.

11. *Addiciones* [1437] est. 12.

12. *Est. 15*.

La formació i expansió de la Monarquia Catòlica va anar exigint altres modificacions, per a incorporar realitats noves, que no s'havien pogut preveure a principis del segle XV. Efectivament, al 1524 es va determinar que «*Granada no sea habida por reino extraño y Navarra sí, por cuanto es de los vascongados de que habla la constitución*»¹³; y que Aragón e Valencia sea habidos por extraños, pero que cada uno de ellos sea habido por diverso del otro, de manera que de cada uno de ellos pueda haber un colegial. Y declaramos que Cataluña entre juntamente con Aragón, de manera que de Aragón e Cataluña y las otras islas que no son reino, pueda solamente haber uno»¹⁴. És a dir, que els bascos havien de compartir la seva presència amb els navarresos i només hi podia haver, a la vegada, dos col·legials de la Corona d'Aragó: un valencià i un col·legial bé aragonés o bé català o bé de les Illes, que, per cert, sí que eren regne.

De manera sorprenent, els Borbons no varen tocar aquest estat de coses; fins i tot consolidaren l'exclusivisme castellà a costa, en aquest cas, dels andalusos. La reforma de Carles III engegada pel Reial Decret de febrer de 1771 deia, textualment: «*Que de los otros reinos de España, esto es, de los reinos de Aragón, de las Andalucías, de Navarra, de Galicia y de las Provincias Vascongadas, no pueda haber en el colegio sino un colegial de cada reino*»¹⁵. És cert, però, que en aquests anys els col·legis majors ja anaven declinant i no mancava gaire per a la seva definitiva extinció.

Els altres col·legis majors de Salamanca varen seguir, més o manco, aquest model. En el de Cuenca, amb vint beques, les constitucions del qual són de 1535, tots havien de ser «*natione Castellani, in quo etiam regnum Granatae includi volumus...*» Els col·legials de la Corona d'Aragó, navarresos, bascos i gallecs no sols veien limitades les seves possibilitats, respecte dels súbdits castellans del rei, sinó que eren equiparats a d'altres possibles col·legials que, de cap manera, ho eren, com portuguesos i francesos: «*De regnis vero extraneis, videlicet, Franciae, Aragoniae, Navarrae et Portugaliae, et de Provincia Viscaiae et Gallaeciae, unus dumtaxat assumi valeat*»¹⁶. El mateix es llegia a les constitucions del col·legi de l'Arzobispa, de 1539, que preveien vint-i-dues prebendes: «*Originem trahant ex regnis Castellae et Legionis... de quolibet aliorum regnorum sive nationum exterarum admitti possit unus*»¹⁷. Finalment, no era diferent el col·legi d'Oviedo, amb divuit beques, les constitucions del qual, de 1524, deien textualment: «*Futuri collegiales originem trahant ex regnis Castellae et Legionis atque Gallaeciae*»¹⁸, reservant dues places als estudiants gallecs i dues als asturians, atesos els orígens del fundador, l'asturià don Diego de Muros, i només una als *d'aliorum regnorum exterorum*.

El col·legi de Sant Climent de Bolonya va ser una mica particular. Fundat el primer de tots, a les darreries del segle XIV, per don Gil de Albornoz, en principi per a vint-i-quatre col·legials, prest augmentats fins a trenta –divuit juristes, vuit teòlegs i quatre metges– disposava ja en els seus primers estatuts –impresos el 1485¹⁹– que tots ells havien de ser *hispani*, declarant seguidament, el significat d'aquest adjectiu a la manera que l'entenien els antics i que tornarien a utilitzar els humanistes, és a dir, donant-li un sentit geogràfic: «*intelligendo Hispaniam largo sumpto vocabulo, prout continet omnia regna illa a montibus Experiae sive Hesperiae a sere ultra*»²⁰.

13. Els estatuts, a efectes de presentació de candidats, funcionaven mitjançant les delimitacions diocesanes i, efectivament, pràcticament tota l'actual província de Guipúscoa pertanyia a la diòcesi de Pamplona. Per això en els estatuts es diferencia entre «viscaïns» –repartits majoritàriament per les diòcesis de Calahorra i Burgos– i «bascos».

14. *Estatutos* [1524], est. 3.

15. *Reforma Carlos III* est. 16.

16. *Capitulum* 2.

17. *Est.* 2.

18. *Est.* 2.

19. Publicats per V. BELTRAN DE HEREDIA, «*Los primeros estatutos del Colegio Español de San Clemente en Bolonia*», *Hispania Sacra* II (1958) i B. M. MARTI, *The Spanish College at Bologna in the Fourteenth century. Edition and Translation of its statutes*, University of Pennsylvania, 1966.

20. *Est.* 3.

A Sant Climent hi cabrien, en principi, no sols els col·legials castellans i els de la Corona d'Aragó, sinó també els portuguesos, com així va ser.

Però tampoc aquí eren iguals els castellans i els no castellans. Efectivament, el fundador havia repartit el dret de presentació de candidats entre els bisbes i capítols d'algunes esglésies d'on havia estat titular o prebendat; de manera que hi havia diòcesis que podien presentar quatre aspirants –Toledo i Cuenca, cada una amb dues beques per a juristes, una per a teòlegs i una per a metges– mentres unes altres, només en presentaven tres –Sevilla i Saragossa, amb una beca per a juristes, una per a teòlegs i una per a metges– i d'altres dues –Àvila, Salamanca i Burgos, una per a juristes i l'altra per a teòlegs– i la majoria (León, Palència, Sigüenza, Oviedo, Lisboa i Córdoba), només una, per a juristes, excepte Córdoba, que podia presentar un aspirant a una prebenda de teologia. El cap de la família d'Albornoz també podia presentar dos aspirants, ambdós juristes.

Què vol dir tot això? que tret de Saragossa i Lisboa totes les altres diòcesis amb dret de presentació estaven a la Corona de Castella. I això era important perquè, si bé qualsevol aspirant podia demanar cartes de presentació a qualsevol bisbe, els estatuts manaven que tenien preferència de presentació els diocesans propis: «*de civitatibus suis propriis vel diocesibus oriundos*»²¹, i només si no n'hi hagués, podia ser presentat qualsevol sol·licitant *hispanus*. Volia dir, també, que els col·legials de la Corona d'Aragó, especialment catalans, valencians i mallorquins, trobaven, certament, en el bisbe de Saragossa el presentador més avinent i adient –de fet, tots els aragonesos foren presentats per ell en els segles XV, XVI i XVII– però quedaven, de fet, postposats als aspirants del regne de Castella, que sempre tenien preferència i que, veritablement, l'aprofitaren sovint.

Aquests aspectes no varen canviar en les successives edicions estatutàries dels segles XVI i XVII, encara que, de fet, a les darreries d'aquest últim segle, amb un col·legi que gairebé estava buit, es modifiquessin a la pràctica, per tal de reservar oficis per als col·legials²². Al segle XVIII, la situació va canviar una mica. Després d'una primera meitat de segle realment caòtica, que fins i tot va veure perillar la continuïtat de la mateixa fundació albarnociana²³, la visita de Pérez Bayer del 1757, precursora de les reformes que Carles III havia de dur a terme molt més tard en els col·legis i universitats castellanues, el Col·legi d'Espanya va quedar lligat estretament amb el poder reial, que, sense fer nous estatuts, va proveir amb molta freqüència directament les prebendes, ara molt reduïdes respecte a les que havien existit al segle XVI, perquè els temps de glòria i esplendor ja havien passat. Això va resultar ser cosa de profit pels súbdits dels Borbons d'origen catalano-aragonés, com veurem.

Diguem, per tant, que després de llegir els estatuts i constitucions dels col·legis majors hem de concloure que, si bé els estudiants de la Corona d'Aragó no n'estaven absolutament excluïts, ho tenien molt difícil per poder gaudir d'una de les beques. A Espanya encara era més difícil que a Bolonya, però enlloc era fàcil. I de forma sorprenent, ni la vinguda dels Borbons ni les reformes de Carles III varen suposar cap tomb decisiu pel que fa a aquesta situació, tret, si així es vol veure, del col·legi de Sant Climent.

No obstant això, no crec que les dificultats estatutàries siguin les úniques que expliquin el nombre sorprenentment escàs dels catalano-aragonesos en els col·legis majors, i molt principalment durant el segle i mig que va de 1490 fins a 1640, que és l'època esplendorosa d'aquestes institucions, quans els seus antics membres ocuparen llocs d'importància als grans Consells de la Monarquia, es feren amb no poques mitres i cardenalats o es col·locaren al front d'algun virregnat i coparen les places de les cancelleries i audiències.

21. *Est.* 4.

22. Per exemple, el 1677 es va acordar donar el dret de presentació de dues places al bisbe i capital de Granada; el mateix va succeir amb els de Palència i Calahorra el 1685; una va ser adjudicada al Cancellier de Milà el 1688 i dues al cardenal protector el 1698, cfr. A. PEREZ MARTÍN, *Proles Aegidiana*, Bolonya, 1979, 4 vols. I, p. 43.

23. El desgavell de la qual queda ben reflectida, entre d'altres aspectes, en el fet que els mateixos col·legials, pel seu compte, transferien els drets de presentació prescrits en els estatuts cap a personatges d'influència, com a Carvajal i Lancaster, Wall, Manuel de Roda, etc. cfr. PÉREZ MARTÍN, *op. cit.* pp. 43 i ss. i G. ROVERSI, *L'azione di papa Lambertini a favore del Collegio di Spagna e la controversia visita apostolica del 1741*, *Studia Albornotiana XII* (1972), pp. 523-637.

Si hi hagués hagut una pressió forta, és possiblement els estatuts haguessin estat reinterpretats o reescrits. Al cap i a la fi, la pressió social, quan va existir realment, va servir per a canviar o introduir nombroses i importants variacions que no havien previst els redactors dels primitius estatuts. Em refereixo, per exemple, a la introducció de la puresa de sang, no prevista, en principi, ni al col·legi d'Espanya ni al de San Bartolomé de Salamanca; a l'atenuació del requisit de pobresa dels futurs col·legials –Sant Climent va ser pioner en establir la subtil distinció entre fortuna personal i fortuna familiar– a la legitimitat de naixement; a la incompatibilitat de l'estatus de col·legial i l'exercici de certes professions dins la família, etc. que varen anar conformant un tipus social ben concret: el de «col·legial major», que es distingia per la manera de parlar, de vestir i de comportar-se externament així com l'acaparament d'Oficis, als quals es va arribar a creure que tenia dret pel sol fet de ser-ho. Un tipus, en definitiva, ben conegut i fins i tot estereotipat en les sàtires literàries d'aquella època.

Crec que l'escassa presència dels nostres estudiants als col·legis majors s'explica també des d'altres perspectives.

Una ja ha estat esmentada: els set col·legis majors, més enllà de la monòtona finalitat –proclamada als estatuts– de subvenir les necessitats dels estudiants amb escassos mitjans de fortuna, es varen convertir, a l'Edat Moderna, amb una maquinària prou perfeccionada per subministrar buròcrates moderns i preparats i per preservar dins les seves «dinasties col·legials» el desenvolupament d'aquests oficis.

Els mateixos col·legials castellans de Bolonya, naturals però amb un col·legi allunyat físicament de la Cort, –on es prenia les principals decisions de la Monarquia i on hi havia els càrrecs més honorables i més importants–, patien aquesta situació i es queixaven de veure's postposats a servir, generalment, a Itàlia i no a Castella, acaparada pels buròcrates sorgits dels col·legis majors de Salamanca, Valladolid o Alcalá: *«Dicen vuestas mercedes que más aora que nunca no son proveídos los d'ese collegio, y querrían que los sacassen del collegio proveídos como los sacan de los collegios d'España... por estar esa casa muy lexos y hauer otros muchos collegios después que ése se fundó»*, escrivia un col·legial de Bolonya als seus companys pel setembre de 1575²⁴.

Però encara hi ha un altre aspecte que hem de tenir en compte: es refereix als pactes establerts entre els col·legis majors i la societat que els nodria.

3.- Col·legis majors, «famílies col·legials» i famílies de col·legials.

Després d'examinar uns centenars de «provanças» d'estudiants que trucaren a les portes dels col·legis, a Bolonya o a Salamanca, hom arriba a la conclusió que els col·legis varen tenir un paper fonamental pel que fa al manteniment de l'ordre social existent en el sentit de proporcionar a moltes famílies, més il·lustres que riques, o, fins i tot, ben situades econòmicament però que volien intentar l'ascensió social cap a les files privilegiades, els mitjans econòmics per a què els seus cadells poguessin estudiar a la universitat i desenvolupar una carrera burocràtica profitosa i honorable.

Efectivament, per sorprenent que pugui semblar dit així, la immensa majoria dels col·legials eren, d'alguna manera, persones necessitades, encara que no ho fossin les seves famílies. Òbviament, no estic parlant tant de pobresa en un estricte sentit econòmic, que també n'hi havia, com en un sentit social, de mantenir-se dins l'estament on es partanyia per naixement o al qual es volia arribar. Em referesc, molt concretament, a la impossibilitat de molts dels membres de determinades famílies de seguir el to de vida familiar i estamental si no trobaven un finançament dels seus estudis per a poder exercir aquestes professions honorables.

La majoria dels futurs col·legials eren membres d'una família, pobra o rica, noble o no, cristiana vella o conversa «à la recherche» d'amagar els seus orígens, que, per les habituals

24. Archivo del Colegio de España, lettere dei collegiali, busta 11/446 n° 3.

lleis i costums de transmissió de l'herència, particularment degut a les figures de l'hereu o dels «mayorazgos», es veien excluïts d'uns béns econòmics que els eren imprescindibles per a viure d'acord amb els valors del seu estament o de l'estament en el que volien inserir-se. Per tant, havien de cercar uns mitjans de subsistència que, havien de ser honorables perquè els que no ho eren els feien decaure socialment eren una taca per a tot el seu llinatge.

Com és ben sabut de tothom, una de les professions que combinava rendiment econòmic, honorabilitat i possibilitat d'elevació social era el servei al rei o a l'Església. D'aquí l'èxit dels col·legis majors, que oferien tot això a aquell estudiant que conseguís infiltrar-se dins d'una «família col·legial».

Ara bé, el col·legi no feia la feina gratis, sinó que demanava una contrapartida. S'arribava a un pacte entre amb les famílies que ajudava, en contraprestació a l'ajuda rebuda, les famílies dels col·legials, es comprometien elles a decantar cap a la respectiva «família col·legial», que havia acollit als seus fills el major i millor nombre d'oficis que fos possible. Naturalment, en aquest escenari, les famílies nobiliaries enlairades, més a prop dels nuclis de poder, eren més atractives, a l'hora de repartir les prebendes.

Així, el prestigi de cada institució col·legial anava creixent perquè podia exhibir la llista i la freqüència de càrrecs que ocupaven els seus prebendats, a la vegada i complint amb el pacte, el col·legi sufragava les despeses de formació i d'incardinació d'un membre d'aquestes famílies dins la via de l'èxit i de l'honorabilitat. Per tant, hi havia una correspondència molt forta entre els col·legis i les famílies naturals dels col·legials que era determinant, segons he pogut observar, a l'hora d'acceptar o rebutjar les sol·licituts de prebendes²⁵. Els possibles «defectes» eren més fàcilment dispensables en els candidats que provenien de famílies poderoses que en els pertanyents a famílies senzilles.

Vista la situació des d'aquesta perspectiva, l'escassa presència de no castellans als col·legis majors de Castella té sentit. No es podia realitzar aquest pacte col·legi major-família del col·legial quan la família podia aportar poc per l'engrandiment del prestigi de la institució col·legial, ja que, acostumaven a estar més allunyades, fins i tot físicament, del nucli del poder i, no controlaven la desviació dels oficis castellans –els més ben valorats– cap a les institucions col·legials.

Per això, els estatuts són restrictius enfront dels no naturals de Castella, però responen a una lògica clara, és ben significatiu que s'hagi produït mai cap fricció al voltant d'aquesta qüestió. Les condicions eren clares.

Ara bé, tampoc cal pensar que la presència de col·legials de la Corona d'Aragó als col·legis majors fos inexistent. Els col·legis majors de Castella havien estat concebuts per a castellans, per a naturals, però les barreres no eren tan fermes per no permetre esclatxes. És més, l'haver estat col·legial d'un dels grans col·legis majors «traspassava fronteres» i també era una ajuda molt valuosa a l'hora d'assolir un càrrec també a la Corona d'Aragó.

De col·legials catalano-aragonesos n'hi va haver a tots els col·legis, però pocs varen portar a terme una carrera burocràtica brillant a l'època esplendorosa d'aquestes institucions, és a dir, durant el segle XVI i la primera meitat del XVII; gairebé tots varen desenvolupar la seva vida professional a la Corona d'Aragó, d'on eren naturals.

Posarem alguns exemples per a fonamentar-ho:

A *San Bartolomé* de Salamanca²⁶, només hi va haver vuit col·legials de la Corona d'Aragó al llarg del segle XVI, d'entre uns 238 admesos. Tres varen ser valencians i els altres cinc, del regne d'Aragó. Els aragonesos, tots ells clergues, varen inserir-se dins la burocràcia eclesiàstica aragonesa, excepte, Victoriano de Hacienda, d'Osca, que morí al col·legi²⁷.

25. B. CUART, «La ciudad escucha. La ciudad decide. Informaciones de linajes en colegios mayores durante el s. XVI» a J. I. FORTEA (ed) *Imágenes de la diversidad. El mundo urbano en la Corona de Castilla (s. XVI-XVIII)*, Santander, 1997, pp. 391-420.

26. Només consignarem el nom dels col·legials i el càrrec més elevat que ocuparen, però no fem un seguiment particularitzat de la carrera de cadascun per raons comprensibles.

27. Seguim en aquesta part el treball de A. CARABIAS TORRES, «Catálogo de colegiales del Colegio Mayor de San Bartolomé» (s. XVI), *Salamanca. Revista Provincial de Estudios*, 18-19, 1985-1986, pp. 223-282. La data entre parèntesi correspon a l'any d'ingrés a la institució.

Varen treure profit de la seva condició de col·legials, però el llocs no foren especialment brillants: tres varen arribar a una canongia –Pedro de la Peña (1529) a Sigüenza, Juan de Trullo (1550) al Pilar de Saragossa (fou elegit bisbe d'Albarración però la mort l'impedí arribar a prendre possessió del càrrec), i Pedro López (1599), canonge de Saragossa i mestrescola de l'universitat d'Osca– i, Juan Domínguez Molón, de Cariñena (1531), amb alguns parents a Sant Climent de Bolonya durant els segles XV i XVI, va ser inquisidor a Barcelona i a Sevilla.

Els col·legials valencians, en canvi, varen desenvolupar la seva activitat de manera més brillant: el més destacat fou Tomàs de Borja (1571), de la família ducal de Gandia i nebot de Sant Francesc de Borja, que realitzà una elevada carrera religiosa i política, la culminació de la qual fou l'arquebisbat de Santiago i el Virregnat d'Aragó. Els altres dos col·legials no s'enlairaren tant: Francisco Sánchez (1534), de Morella, arribà al bisbat de Sogorb, mentre que el valencià Cristòfol Roig (1556) fou inquisidor a Saragossa, després d'haver treballat al tribunal de la Rota a la seva ciutat natal.

Al segle XVII²⁸ la situació no va millorar gaire. Trobam *cinc* col·legials, de la Corona d'Aragó. Per primera vegada a San Bartolomé, dos col·legials eren catalans: el lleidetà Jacint de Villalonga (1622), que arribà fins al Consell d'Aragó i el barceloní Pacià Soler, que no prengué possessió de la seva prebenda ja que fou el·legit l'any 1640 i morí el 1644, en plena guerra dels Segadors. Els altres tres eren aragonesos: dos d'ells clergues –Juan de Salas Malo (1607), canonge de Saragossa i Agustín Larrea (1682), capellà a los Reyes Nuevos de Toledo– i l'altre, Adrián Sada y Azcona (1631), va formar part del Consell d'Hisenda com a auditor.

Al segle XVIII els col·legis varen decaure definitivament i només trobam *tres* col·legials aragonesos²⁹: Luis de Uríes (1736) i Nicolás Sierra (1777) de Saragossa, i Juan Antonio González Carrillo (1767) valencià d'Oriola. Només coneixem l'activitat del primer com a «alcalde del crimen», i oïdor a l'audiència de Saragossa i del Consejo de Órdenes.

Aquests col·legials i les seves carreres ens confirmen que, generalment, només arribaven a ocupar càrrecs existents a la Corona d'Aragó, d'on eren naturals i, en aquest sentit, i des del petit observatori que constitueix un col·legi major, sigui o no el més important de tots, no hi va haver «transvassament de burocràcies», en la direcció Aragó-Castella ni tan sols al segle XVIII.

Al *col·legi d'Oviedo*, la situació no va ser diferent, encara que, al s. XVI, els col·legials de la Corona d'Aragó varen realitzar una carrera molt més brillant que els de San Bartolomé. Només n'hi va haver *cinc*, d'un total de 178³⁰; cap català, dos valencians-Diego de Estella (1524), regent de Sardenya i del Consell d'Aragó, i Diego de Covarrubias y Sanz (1579), de Cocentaina, però d'origen castellà, que arribà a presidir aquest Consell– i tres aragonesos: Pedro Baquer (1524), bisbe de L'Alguer; Miguel López de la Casa (1543), de Tramacastilla, bisbe de Salamanca i de Cuenca, i Diego de Monreal (1569), bisbe de Jaca i Osca.

Als segles XVII i XVIII la situació és similar³¹: 12 col·legials repartits en els doscents anys. Al Sis-cents trobam dos catalans, l'urgellenc Raimon Rubí de Marimon (1623) i el barceloní Guillem Meca de Ibarra (1635); dos valencians, Antoni Joan Centelles (1640) i Antoni de Calatayud (1655); i tres aragonesos, el turolés Melchor de Navarra (1646), i els nascuts a la diòcesi d'Albarracín Pedro Valero (1651) i Francisco Valero (1657), probablement germans. No sabem res de la seva vida professional³², ni dels cinc col·legials del segle

28. A. CARABIAS TORRES, M. CARRASCO MATEOS, Mª AZUCENA PÉREZ PAMPLONA, «Catálogo de colegiales del colegio mayor de San Bartolomé en el s. XVII», *Studia Historica. Historia Moderna*, VIII (1990), pp. 181-265.

29. A. CARABIAS TORRES, «Catálogo de colegiales del Colegio mayor de San Bartolomé (1700-1840)», *Studia Historica. Historia Moderna*, IX (1991) pp. 43-88.

30. A. CARABIAS TORRES «Catálogo de colegiales del colegio mayor de Oviedo (siglo XVI)», *Studia Historica. Historia Moderna*, III (1985) pp. 63-105.

31. J. Mª FERNANDEZ CATON, «El colegio mayor de San Salvador de Oviedo de la Universidad de Salamanca. Catálogo de sus colegiales», *Studium Legionense* I (1960) pp. 259-329.

32. El catàleg esmentat a la nota anterior, en realitat es limita a transcriure un document de les darreries del segle XVIII sense investigacions ulteriors.

XVIII, –els aragonesos Juan Dols Espejo (1706) i el seu parent José Dols Espejo y Borrás (1738), de Teruel; els saragossans Nicolás Antonio Guerrero Martínez Rubio (1716) i Felipe de Gerales y Mercado (1727), i el valencià Francisco de Salcedo Enríquez de Navarra (1717)–.

Poquíssims foren els contingents catalano-aragonesos al *Col·legi del Arzobispo*³³. La documentació d'aquest col·legi ha sofert l'incuria dels temps i dels homes i és la més mal conservada. Tenint-ho en compte, no trobam *cap* col·legial de la Corona d'Aragó durant el segle XVI. En els dos segles següents, només n'hi varen acudir sis, tres a cada centúria: els valencians Francisco de Rojas Artés y Borja (1632), arquebisbe de Tarragona i bisbe d'Avila i de Murcia; el de carrera més brillant, Vicens Calatayud y Toledo (1658), auditor de la Rota, del Consell d'Hisenda i Gran Canceller a Milà en temps de Carles II, i l'aragonés Bernardo de Leiza y Eraso, l'activitat professional del qual no coneixem.

Al segle XVIII els resultats foren iguals d'escassos i molt més mediocres: el valencià Jacint Jover (1739) només va arribar a alcalde de Casa y Corte, igual que l'aragonès Diego Martínez de Vega (1743); res sabem de l'únic català, Pere Soler, de Reus, col·legial durant 1775 i 1776.

El *col·legi de Cuenca* només té publicat el catàleg dels col·legials del segle XVI³⁴. Hi trobam dos col·legials de la Corona d'Aragó: un d'ells, valencià de Morella, ja l'hem trobat com a col·legial de San Bartolomé (Francesc Sancho), i l'altre, el clergue saragossà Lope de Alvero (1561) va arribar a ser canonge de Saragossa, fet habitual entre ells col·legials majors aragonesos.

Troblem el nombre de col·legials de la Corona d'Aragó més elevat a *Sant Climent de Bolonya*, malgrat les limitacions imposades pels estatuts. Segons el catàleg esmentat de Pérez Martín, varen ser 22 al segle XV, 32 al segle XVI, 28 al XVII i 14 al XVIII. Amb les dificultats de precisar una proporció exacta, donades les possibles falles i imprecissions documentals, al voltant d'un 10% dels col·legials eren nascuts en els territoris de la Corona d'Aragó.

Dels 22 col·legials d'aquest tipus admesos al segle XV, 18 eren aragonesos, 1 era valencià i eren 3 catalans. Gairebé tots eren clergues; pel que fa als tres catalans, mantenien una conducta poc exemplar ja que tots –Lambert Torrellas (1456), i els gironins Narcís Valls i Francesc Grimalt (1467)– foren expulsats. Tampoc va ser molt brillant la carrera del valencià Joan Cucaló (1452), que acabà de rector d'una església de Llíria.

Els aragonesos, en canvi, varen aprofitar més l'estada al col·legi i crearen un ús més semblant al dels col·legials dels col·legis castellans, pel que fa a la creació de «dinasties familiars» dins la institució i començaren a acaparar.

Deixant de banda cinc col·legials de la vida professional dels quals no coneixem res, trobam, una característica comuna dels prebendats aragonesos a Sant Climent: la seva vocació per la medicina³⁵. Efectivament, tres foren *metges*: el saragossà Pedro Colobor (1454); Andrés Vives (1474) d'Alcañiz, fundador del col·legi de Vives a Bolonya i metge del papa Climent VII i de l'Emperador Ferran I, des d'on va ajudar un altre col·legial i metge d'aquest emperador, el doctor Pedro Carnicer (1524) que el va succeir en el càrrec; i Jacobo Molón (1482), d'una família de Carinyena que assortirà de col·legials Sant Climent –al segle XVI ingressarà, també com a metge, el seu parent Pedro Domínguez Molón (1533) i un nebot d'aquest, Miguel Domínguez Molón (1558), clergue i fill de notari– San Bartolomé.

Un grapat d'aragonesos varen jugar un paper important en la introducció traumàtica de la *Inquisició* a Aragó. El més conegut és, sense dubte, Pedro de Arbués (1469), de Epila,

33. L. FERRER EZQUERRA- H. MISOL GARCIA, *Catálogo del Colegio Mayor de Santiago el Cebedeo del arzobispo de Salamanca*, Salamanca, 1956.

34. A. CARABIAS TORRES, *El Colegio Mayor de Cuenca en el s. XVI. Estudio institucional*, Salamanca, 1983. El catàleg està a les pàgines 183-201.

35. Té una explicació senzilla: les prebendes de medicina no eren gaire ben vistes en els col·legis majors pel perjudici de sang conversa que s'atribuïa a tots els metges, ni San Bartolomé i Oviedo no en varen tenir cap mai; només Cuenca i el del Arzobispo en tenien dues per col·legi. Eren poc sol·licitades i anaren desapareguent durant el segle XVI. A Sant Climent, en canvi, varen perdurar fins al segle XVII i era profitós acudir-hi ja que, entre altres avantatges, l'admissió a un col·legi major «netejava» públicament la sang del col·legial i de la seva família.

assassinat el 1484; van ajudar, també, a posar en funcionament alguns tribunals a Mallorca i Cerdanya el seu paísà Sancho Marín (1463), també de Epila, i el successor de Pedro de Arbués com a inquisidor, Martín García (1476), de Casp, confessor dels Reis Catòlics i bisbe de Barcelona.

No va ser l'únic que tingué un paper polític important; l'havia precedit en el càrrec de confessor reial, i tal vegada va influir en el seu nomenament, el saragossà Diego Lana (1461). També va ser col·legial a Sant Climent un dels primers membres del Consell d'Aragó, Juan Agustín del Castillo (1475); el envià també al col·legi el seu fill Jaime (1518), però amb pocs resultats pràctics, pel que sembla, ja que de l'ocupació d'aquest últim no en sabem res.

Dels col·legials que resten, trobam tres canonges de Saragossa –Miguel Calvo (1453), Domingo Benedit (1460) i Juan Sierra (1499)– i dos clergues amb càrrecs menors: el beneficiat Andrés Garcés (1469) i Jacobo Bolea (1499), rector d'una parroquia de la diòcesi de Tortosa.

Aquesta tendència a fer un ús «modern» de les possibilitats que oferia un col·legi major al segle XV, es continua i confirma en el segle XVI. També es confirma la reclusió d'aquests col·legials dins la burocràcia aragonesa, amb poques excepcions.

Efectivament, veiem com es consoliden algunes particularitats iniciades al segle anterior, explicades en virtut de les disposicions estatutàries: l'absoluta preponderància dels col·legials del regne d'Aragó, sense cap valencià ni cap català –l'únic col·legial de la diòcesi de Lleida és, en realitat, aragonès, de Calasanz, Bartolomé Calasanz (1573)– i la tendència a constituir «dinasties familiars».

En el cas dels metges és evident: el metge i humanista Juan de Sobrarias (1500)³⁶ fou seguit per García Pérez de Artieda (1505), important per casar-se amb una filla del «protomédico de Aragón» i pare del també metge i col·legial Francisco de Artieda (1543). L'il·lustre metge Pedro Carnicer (1524)³⁷, de Maella, successor del també col·legial d'Alcañiz Andrés Vives a la cort de l'Emperador Ferran I, va intentar perpetuar dintre de la seva família aquest càrrec i féu ingressar el seu nebot homònim el 1559 però l'operació es truncà en morir el nebot prematurament. Els Molón, de Carinyena, presents ja al segle anterior, continuen durant aquesta centúria: Pedro Domínguez Molón (1553) era cosí del també col·legial i clergue Miguel Domínguez Molón (1558), que, no seguí la medicina. Aquesta família de Carinyena estava emparentada amb els Domínguez de Paniza, un membre de la qual, Juan Domínguez, clergue, també en fou col·legial el 1514. El saragossà Domingo de Robles (1546) també fou metge i fill de metge. Un altre saragossà també tenia el pare metge Gaspar de Monterde (1513).

Fins i tot els eclesiàstics perpetuaven el llinatge en el col·legi. Els qui varen dur a terme una carrera més brillant foren el bisbe de Mallorca i el d'Osca, d'on era nadiu, Jacobo de Arnedo (1546)³⁸. Un familiar seu, Francisco de Arnedo, fou col·legial el 1606, famós humanista, polític i arquebisbe de Tarragona, el saragossà Antonio Agustín (1539)³⁹ també fou col·legial un nebot-net seu Pedro Agustín, ho fou l'any 1591; tal vegada estaven emparentats amb el membre del Consell d'Aragó Juan Agustín del Castillo, que ja hem esmentat.

D'altres col·legials clergues desenvoluparen carreres més modestes. El més important fou el canonge de Saragossa i inquisidor a Navarra, Logroño, Còrdova i Saragossa Martín Pérez de Oliva (1525). Blas Clemente (1570) va ser Canonge d'Osca i Juan Arias (1526) vicari al seu poble, Ejea de los Caballeros.

36. En donem notícia N. ANTONIO, *Bibliotheca Hispana Nova*, I p. 781; F. LATASSA, *Biblioteca antigua y nueva de escritores aragoneses...* 3 vols. Saragossa 1884-1885-1886, III p. 212-217; A. CHINCHILLA, *Anales históricos de la medicina en general...* Valencia, 1841, t. I p. 186; A. PALAU I DULCET, *Manual del Libroero Hispanoamericano*, t. XXI; Mª D. CABRE MONTSERRAT, «El humanismo aragonés en tiempo del rey Católico. Cuadernos de Historia Jerónimo de Zurita» (1961) 12-13, pp. 41-49.

37. M. BATAILLON-J.Mª PALACIO Y PALACIO, «El doctor Pedro Carnicer, biografía y genealogía», *Studia Albortotiana* XII (1972), pp. 411-461.

38. L. PÉREZ MARTÍN, *Diego de Arnedo, obispo de Mallorca, reformador tridentino, Anthologica Annua* (1958)6, pp. 124-284.

39. Manca encara una bona biografia de Antonio Agustín, però ja Gregori Mayans va escriure primer en castellà i després en llatí la vida d'aquest arquebisbe humanista, *Vitae Historia* en el vol. II, pp. IX-CXXI de les OPERA, Lucca, 17765-1774, 8 vols.

Un bon grapat d'aragonesos varen ocupar alts carrecs burocràtics a la seva pàtria: el saragossà Juan de Sora (1533) va arribar fins al Consell d'Aragó, probablement amb l'ajuda de l'antic col·legial Juan Agustín del Castillo, així com Martín Monter de la Cueva (1565), d'Osca; al Consell d'Itàlia i al Reial va arribar Miguel Lanz (1570), de Maluenda, partidari de Felipe II durant les alteracions aragoneses i amb experiència a l'administració italiana. El més important de tots fou el gran sostenidor de Felipe II durant la crisi aragonesa, president de les importants corts de Tarassona de 1592 i successor com a «Justícia» del decapitat Juan de Lanuza, Luis Campo y Aznar ⁴⁰.

Als escalons inferiors, també trobam força buròcrates: de la família de l'il·lustre metge, teòleg i heretge Miguel Servet era Andrés Servet de Aniñón (1544), però perfectament ortodox, germà d'un inquisidor de Saragossa i oïdor a l'audiència d'aquesta ciutat. A l'administració italiana hi treballaren Pedro Cubero (1561), de Alcanyís, que arribà a ser senador a Milà; el saragossà Gaspar Cepero (1587), jutge a Cosenza, o Juan Antonio de Lajusticia (1598), de Borja de Tarassona, també jutge al marquesat de Finale.

Durant el segle XVII, a més d'aragonesos, ja trobam tres valencians i quatre catalans a Sant Climent, tots amb una carrera prou brillant. Els quatre catalans són el barceloní Josep Boxadors i Llull (1631), que va arribar al Consell d'Aragó en temps de Carles II; un clergue d'Arenys de Mar, Antoni Pasqual i Lleu (1665), que ocupà, entre d'altres càrrecs la mitra de Vic, i un membre de la família del marquès de Tamarit, Josep de Montserrat i Moles (1689), jutge a la bailia de Barcelona. El més il·lustre de tots els col·legials catalans fou el barceloní Josep Potau i Olcina (1699), amb antecedents a la burocràcia –el seu avi havia estat jutge a Barcelona– que desenvolupà la seva carrera judicial primer a Itàlia –oïdor a Teramo i Chieti– i després a Espanya (Sevilla) i a les Índies, ja al segle XVIII⁴¹.

Els tres valencians treballaren a l'administració italiana: Joan Ruís i Romeu (1613), de Xirivella, fou senador a Milà; el valencià Jaume Morales i Borja (1618) fou oïdor a Foggia, i Joan Xavet i Lloret (1651), d'Ontinyent, quan era canonge a València fou enviat en missió diplomàtica a Nàpols on va morir de pesta l'any 1656.

Bastants varen ser també els aragonesos que tengueren càrrecs de tipus mitjà a l'administració italiana d'entre els col·legials que ingressaren durant el segle XVII: Francisco Sallén y Jordán (1610), de Tauste, fou oïdor a Puglia; el saragossà Antonio de la Abadía (1616), a Bari i Trani; Antonio Camón y Cerezuela (1621), de Torla, diòcesi d'Osca, a Lecce; Pedro Cavaller (1635), de Alcanyís, podestà de Milà; Pablo Forcada de la Sierra (1656), d'Ayerbe, fou oïdor a Catanzaro i Chieti; Onofre Rabanstens y Ballester (1659), d'Alcoriza, va acabar de fiscal a Messina; José López de Arganza (1664), d'Albarracín, fou visitador de la marina de Sicília; el saragossà Juan Bernardo de la Fita Jiménez de Bagüés (1671), cronista del col·legi, va ser podestà a Alessandria i Domodossola, a més de professor de dret a l'universitat de Pavia, probablement cridat per un altre col·legial aragonés, Feliciano Molinos y Bueso (1659), que ja professava a aquella universitat. Alfonso Trullenc i Cardona (1671), de Castellote, va acabar al tribunal de la Vicaria de Nàpols; José Martínez de Lagunilla (1680), de Moyuela, a Saragossa, va ser oïdor a L'Aquila i fiscal a Chieti, germà del també col·legial Miguel Martínez de Lagunilla (1679), clergue i canonge de Saragossa. Orencio de Beneche (1690), d'Osca, també treballà a Milà, així com Pedro de Torres y Gómez (1690), de Tarassona, podestà de Como i Lupercio Mauleón y Villava (1692), podestà a Como, Milà i del tribunal de Santa Chiara de Nàpols.

La carrera eclesiàstica portada a terme pels col·legials aragonesos és la més habitual: alguns obtingueren una canongia –Juan de Cercito (1600), al Pilar i Miguel Martínez de Lagunilla (1679) i José de Burgos (1686), a la Seu de Saragossa; Antonio Llorente de

40. Encara és útil per a trobar notícies d'aquests col·legials l'antiga monografia de C. RIBA GARCIA, *El Consejo Supremo de Aragón*, Madrid, 1915.

41. Algunes notícies sobre ell i la seva família a F. DURAN i CANYAMERES, *Catalunya sota el govern de la casa de Borbó*, *Revista Jurídica de Catalunya*, 1934; F. MORALES ROCA, *Próceres... del Principado de Cataluña*, Madrid, 1983, vol. 11 pp. 48-49 i G. LOHMANN VILLENA, *Los ministros de la audiencia de Lima 1700-1821*.

Quintanilla (1601), a Osca, i Juan Zapata y Mendoza (1609), a Tarassona— i un va professar a la cartoixa, Lamberto de San Martín (1677), de Daroca.

Durant el segle XVIII, foren *catorze* els col·legials catalano-aragonesos que acudiren a Sant Climent, quatre dels quals eren catalans, dos valencians i la resta aragonesos.

Dels catalans, cal resaltar que, abans de arribar a Bolonya, alguns havien estudiat a la universitat de Cervera com fou el cas d'Antoni Martínez de Pons (1741), de Mataró, molt relacionat amb el professor d'aquella universitat Josep Finestres i que va tenir un paper importantíssim en la represa de la institució albornociana de meitat del segle XVIII⁴². La seva carrera burocràtica també va ser brillant: ardiaca de Medellín i Salamanca i canonge de Jaén i de Tortosa. L'altre col·legial amb estudis a Cervera fou el barceloní Pedro Martínez de Pons, parent de l'anterior i que va treballar com a jutge a l'audiència de la seva ciutat natal.

Els altres dos col·legials catalans, també eren parents: el barceloní Carlos de Simón Pontero (1769), clergue, alcalde del crim a Granada, regent de l'audiència d'Oviedo i del Consell d'Òrdenes, era l'oncle de Cayetano Moreno de Simón Pontero (1781) la carrera del qual no coneixem.

No degué tenir tampoc una carrera brillant José González Ampuero (1789), d'Oriola, però el valencià Josep Noguera i Climent (1790) fou un diplomàtic important a l'època de Carles IV, entre d'altres serveis, va ser encarregat de negocis a Tunis.

Pel que fa als col·legials aragonesos que eren clergues, trobam un cardenal i polític important, Juan Francisco Marco y Catalán (1797) de Bello, a Saragossa, canonge de León, Plasència i Saragossa, del tribunal de la Rota a Roma i governador d'aquesta ciutat, les qualitats polítiques del qual, i el seu tarannà reaccionari, no passaren desapercibudes a Ferran VII que el nombrà, en el seu testament, com a membre del consell de regència, encara que no sembla que tornés de Roma. També trobam, com habitualment, alguns canonges a la Seu de Saragossa: Raimundo de Cuguera (1706), d'Osca; el saragossà Pedro de Lafiguerra (1749), de Saragossa i jutge sinodal, càrrecs que també va ocupar posteriorment, probablement amb ajuda seva, Joaquín Garay Martínez de Vilella (1761), d'Almunia de Doña Godina i Tomás Arias de Leiza y Eraso (1787).

Finalment, tres aragonesos treballaren a l'administració. El més important fou Eusebio Bardaxí i Azara (1790), de Graus, que fou un diplomàtic significat a Toscana i a la França post-revolucionària, així com a Viena, en aquest cas nomenat per les Corts de Càdis; més tard fou ambaixador a Rússia i al Piemont i plenipotenciari a París. En virtut de l'Estatut Reial de 1837 fou anomenat Pròcer, i més tard ministre d'Estat i senador per Cuenca.

Més modesta va ser la carrera dels altres dos: Ignacio Martínez de Vilella (1771) parent del col·legial i canonge Martínez de Vilella esmentat, fou oïdor a la *Chancillería* de Granada i alcalde de Casa y Corte, mentre que el saragossà Juan José Alfranca (1775) va treballar als tribunals de Sevilla i de Càceres.

Per a concloure

Més enllà de la llargada o de la brillantor d'aquesta relació de col·legials majors de la Corona d'Aragó, crec que és prou eloquent del què foren els col·legis majors durant l'Antic Règim i la cura que varen tenir, com a mecanismes reproductors de les elits socials mitjançant l'exercici de la burocràcia. Efectivament, podem destacar alguns trets, com a resum de tot el que hem exposat fins aquí:

- Els estudiants catalano-aragonesos foren sensibles a les possibilitats que els oferien aquestes institucions, però es veren impeditos de freqüentar-les més, per les restriccions estatutàries que, d'altra banda, en general, beneficiaven més als aragonesos que als valencians i catalans, com queda clar després d'examinar els catàlegs.

- Els estudiants catalano-aragonesos trobaren moltes més dificultats per a participar en el pacte entre els col·legis majors i les famílies dels col·legials que els castellans.

- El fet de ser natural d'un o d'altre regne va ser un element decisiu a l'hora de l'admissió dels estudiants a un col·legi major, i de les possibilitats per a dur a terme una carrera

burocràtica brillant posterior, la qual cosa, de retruc, va fer que els castellans veiessin reforçada la seva supremacia en aquestes institucions mentre que els catalano-aragonesos no poguessin reforçar la seva presència. El pacte entre les institucions col·legials i les elits castelleses va funcionar molt millor que l'establert amb les elits de la Corona d'Aragó.

- Els col·legials de la Corona d'Aragó, malgrat tot, varen tractar de perpetuar-se familiarment dintre els càrrecs assolits, evident en els de Sant Climent, els més nombrosos, però amb resultats mediocres.

- Com resultat de tot això, la immensa majoria dels col·legials catalano-aragonesos va poder desenvolupar la seva carrera burocràtica només als territoris de la Corona d'Aragó o a les possessions italianes, tant Milà com a Nàpols, Sicília o Sardenya. Però aquests càrrecs no estaven situats en primer lloc dintre de l'escala de valoració, si es comparaven amb els càrrecs que residien prop de les fonts del poder, és a dir, la Cort i els grans Consells de la Monarquia.

- Alguns varen arribar, certament, a algun dels grans Consells, però, en els segles XVI i XVII, foren quasi sempre els Consells d'Aragó o el d'Itàlia.

- Els qui varen exercir dins l'àmbit eclesiàstic, des de les mitres episcopals fins als càrrecs menors, també, de manera general, varen quedar inclosos dintre l'àmbit aragonès, tot i que la distinta estructura organitzativa de l'Església va permetre una certa mobilitat cap a mitres o canongies situades a Castella, però, en nombre, molt escàs.

- Els col·legials majors naturals de la Corona d'Aragó varen ser una minoria numèrica però sobretot una minoria marginal comparats amb l'esfera de poder que els col·legials majors, en conjunt, varen acaparar durant els segles més brillants de la seva existència.